

Ks. JANUSZ SZULIST

UMK Toruń

szulist@umk.pl

ORCID: 0000-0002-0410-0565

PRAWDZIWA KULTURA LUDZKA W NAUCZANIU BENEDYKTA XVI (JOSEPHA RATZINGERA)

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/SPLP.2020.015>

Streszczenie

Kultura ludzka w nauczaniu Benedykta XVI jest propagowaniem w świecie zasady personalizmu chrześcijańskiego. Godność osobowa oraz prawa człowieka stanowią wartości nadrzędne, których upowszechnianie jest czynieniem świata coraz bardziej ludzkim. Personalizm chrześcijański wyznacza również główne przesłanie pozostałych zasad społecznych, takich jak dobro wspólne, solidarność, pomocniczość itd. Jednym z kluczowych elementów kultury ludzkiej jest religia. Wiara w Boga stanowi motor przemian społecznych, cechujących się integralnością, do czego wzywał już Paweł VI. Kultura ludzka zawiera prawdę o człowieku i o Bogu. Jedność jest konsekwencją przyjmowania jednej prawdy, dla której poszczególne kultury stanowią właściwe sobie środki wyrazu. Materiał źródłowy artykułu stanowi nauczanie Benedykta XVI (Josepha Ratzingera). W tekście zastosowano metodę analityczno-syntetyczną po uprzedniej kwerendzie źródeł.

Słowa kluczowe: *kultura ludzka, prawda, jedność, wiara, Benedykt XVI/Joseph Ratzinger*

Authentic Human Culture
according to Pope Benedict XVI's (Joseph Ratzinger's) Teaching

Summary

Benedict XVI saw the human culture as a means to promote the Christian personalist principles in the world. The dignity of every individual and the human rights serve as supreme values which make this world more humane. Moreover, the Christian personalism sets the ultimate goal for all other social principles, such as the common good, solidarity, subsidiarity, to name a few. Religion is also one of the chief elements of the human culture. The faith in God stimulates the integrated social development, as already encouraged by Pope Paul VI. The human culture brings forward the truth about man and God. Hence, the unity is born when the common truth is received by diverse cultures using their own ways of expression. The source material for this article consists of Benedict XVI's (Joseph Ratzinger's) teaching. For the purpose of the research the analytic-synthetic method has been applied to some previously selected sources.

Keywords: *human culture, truth, unity, faith, Benedict XVI/Joseph Ratzinger*

Styl życia człowieka, który w sposób wolny uzewnętrznia dyspozycyjność do realizacji świadomie obranych celów, jak też właściwą sobie rozumność, zyskuje swój wyraz w kulturze. Socjologowie wyróżniają cztery znamienne elementy w aspekcie treści kultury¹. Pierwszym czynnikiem są wartości, określające to, co cenne dla jednostki lub danej grupy. Z uwagi na sposób istnienia wartości mogą być celem do realizacji, jak też stanowić realny czynnik, wyrażony w ludzkich słowach lub czynach². Drugi element to normy, określające sposób postępowania człowieka. Obiektywny porządek normatywny stanowi czynnik stabilizujący życie społeczne oraz intensyfikujący poczucie bezpieczeństwa jednostki³. Kolejnym elementem treści kultury są wzorce, stanowiące punkt odniesienia. Idealizowana rzeczywistość pozwala człowiekowi dostrzec inny wymiar doświadczenia niż zwyczajne, codzienne i skończone doznania. Ostatni element treści kultury stanowią sankcje jako konsekwencje czynów ludzkich. Sens stosowania sankcji jest związany z formowaniem ludzkiej osobowości, co może odbywać się w kierunku partycypowania w coraz wyższych dobrach. Ponadto sankcje – w przypadku

¹ Por. B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2008, s. 82.

² Por. K. Guzowski, *Personalizm polski na tle personalizmu europejskiego*, „Biblioteka Teologii Fundamentalnej”, 3, 2008, s. 460.

³ Por. B. Szacka, dz. cyt., s. 85.

łamania porządku społecznego – winny skłaniać do zadośćuczynienia oraz przewartościowania celów jednostkowych i grupowych, które dotychczas sprzyjały patologiom⁴. Treści kultury nawiązują w istotowy sposób do egzystowania człowieka, służą wyrażaniu postulatów natury osobowej. Każda zatem kultura w zasadniczym znaczeniu jest ludzka, cechuje się właściwą sobie tożsamością, będącą wartością samą w sobie, niepodlegającą procesom mitycznego uprzedmiotowienia. Benedykt XVI (Joseph Ratzinger), postulując kształtowanie kultury ludzkiej, wskazuje na pewien aspekt aksjologiczno-normatywny, nawiązujący do rozróżnień właściwych socjologii. W zasadniczym jednak zrębie Niemiecki Papież kontynuuje nauczanie ojców Drugiego Soboru Watykańskiego, którzy postrzegają ludzką kulturę jako motywowaną wiarą w coraz większym zjednoczeniu (a właściwie w integralności) wokół poszukiwania prawdy, co czyni zasadnym wszelkie wysiłki mające na celu integralny rozwój – również w aspekcie nieskończoności. Materiałem źródłowym artykułu jest nauczanie Benedykta XVI (Josepha Ratzingera), poddane badaniom z zastosowaniem metody analityczno-syntetycznej.

I. LUDZKI WYMIAR KULTURY W NAUCZANIU DRUGIEGO SOBORU WATYKAŃSKIEGO

Dorobek Vaticanum II kultywuje tradycje personalizmu w nauczaniu Kościoła. Człowiek jako osoba znajduje się w centrum społeczeństwa oraz zajmuje pierwszoplanową rolę w stosunku do rzeczy materialnych, będących częścią porządku stworzenia. Sposób istnienia człowieka w świecie wyraża kultura, której określenie znajduje się w *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*: „Słowem kultura w znaczeniu ogólnym określa się wszystko, za pomocą czego człowiek doskonali się i rozwija różnorodne dary ducha i ciała, usiłuje dzięki poznaniu i pracy podporządkować swojej władzy świat, zaś przez postęp obyczajów i różnych instytucji czyni bardziej ludzkim życie społeczne zarówno w rodzinie, jak i w całej społeczności obywatelskiej, a na przestrzeni dziejów wyraża, przekazuje i zachowuje w swoich dziełach wielkie doświadczenia duchowe i pragnienia po to, by służyły rozwojowi wielu, a nawet całego rodzaju ludzkiego”⁵. Kultura jest działaniem specyficznie ludzkim. W odniesieniu do niej znajduje zastosowanie podział na podmiotowy i przedmiotowy aspekt kultury, który w pierwotnej wersji został sprecyzowany przez Jana Pawła II w encyklice

⁴ Por. tamże.

⁵ *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum, Poznań 2002, 53 (cyt. dalej: KDK).

Laborem exercens, w odniesieniu do pracy⁶. Podmiotowy aspekt kultury jest związany z człowiekiem jako twórcą kultury⁷. W tym aspekcie istotne jest przede wszystkim zachowanie godności osobowej, następnie zaś pozostałych praw człowieka, oscylujących wokół wolności⁸ i integralnego rozwoju⁹. Drugi aspekt kultury określany jest mianem przedmiotowego. Dotyczy wszelkich dzieł kultury o charakterze materialnym i duchowym, będących autorstwa człowieka oraz przynależących do spuścizny ludzkiej¹⁰. W ramach przedmiotowego aspektu omawianego zjawiska mieszczą się także różnorodne środki, będące wyrazem kultury. Istota tak rozumianej kultury oscyluje wokół treści, pośród których funkcjonują wspomniane już wartości, normy, wzorce oraz sankcje¹¹. Kultura jest działaniem o charakterze humanizującym rzeczywistość. Człowiek rozwija swoją osobowość, stymulując tym samym rozwój ogólnoludzki¹². Jednocześnie rzeczywistość transcendentna, a także forma komunikacji międzypersonalnej stają się coraz bardziej odpowiadającymi uwarunkowaniom natury osobowej¹³.

W nauczaniu soborowym wyróżniane są dwa znamienne wymiary kultury, nawiązujące bezpośrednio do szczególnej roli człowieka w całym porządku stworzenia, z uwagi na uwarunkowania naturalne. Pierwszy z wymienianych wymiarów dotyczy stosunków społecznych. Kultura jest kształtowana i funkcjonuje w społeczeństwie¹⁴. Socjologowie wskazują na komunikowalność jako zasadniczy element kultury, będącej sposobem istnienia i wyrażania człowieka¹⁵. W społeczeństwie jako pewnej strukturze funkcjonalnej zawierają się instytucje, prawa, infrastruktura, a także czynniki z założenia subiektywne, takie jak obyczaje czy stereotypy¹⁶. Charakter zależności w społeczeństwie jest w większości przypadków wzajemny. Przekaz jednokierunkowy pełni jedynie marginalną rolę, choć w aspekcie strategicznym byłby dominujący¹⁷. Drugi wymiar kultury nazywany jest

⁶ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem exercens”*, Editrice Vaticana, Watykan 1981, 5–6 (cyt. dalej: LE).

⁷ Por. J. Nowaczyk, *Jan Paweł II o kulturze*, „Studia Włocławskie”, 14(2012), s. 375.

⁸ Por. Benedykt XVI, *Rodzina szkołą wartości ludzkich i chrześcijańskich*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 3/2009, s. 23.

⁹ Por. tenże, *Leon XIII i wielkie problemy współczesności*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10/2010, s. 23.

¹⁰ Por. J. Nowaczyk, dz. cyt., s. 375.

¹¹ Por. B. Szacka, dz. cyt., s. 82–85.

¹² Por. J. Nowaczyk, dz. cyt., s. 375.

¹³ Por. *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, red. Papieska Rada „Iustitia et Pax”, Wydawnictwo „Jedność”, Kielce 2005, 556 (cyt. dalej: KNSK).

¹⁴ Por. KDK 53.

¹⁵ Por. B. Szacka, dz. cyt., s. 81.

¹⁶ Por. KDK 53.

¹⁷ Por. A. Cudowska, *Wspólnota w kulturze indywidualizmu*, w: *Wspólnoty z perspektywy edukacji międzykulturowej*, red. J. Niktorowski, J. Muszyńska, M. Sobiecki, Trans Humana, Białystok 2009, s. 199.

historycznym. Ojcowie soborowi wskazują w tym zakresie na dziedzictwo społeczności, narodu, konkretnej grupy itd. Historia należy wprawdzie do planu przeszłości, jest jednak warunkiem doskonalenia się, rozwoju na fundamencie tego, co ludzkość osiągnęła już wcześniej. Symbolika znamionująca przeszłość stanowi często składową celów¹⁸, do których człowiek dąży samodzielnie lub we współpracy z innymi, czyniąc swoje życie sensownym¹⁹. Joseph Ratzinger, analizując zagadnienie kultury, zwraca uwagę na dwie znamienne cechy, dopełniające tak rozumiany personalistyczny charakter kultury. Pierwszą cechą, wyróżnianą przez Niemieckiego Papieża, jest tzw. otwartość kultury. W tym kontekście wskazuje się na zdolność przedstawicieli danej kultury do dialogu z innymi²⁰. Dialog międzykulturowy nie zmierza jednak do zanegowania własnej tożsamości. Jego celem jest mianowicie wzbogacenie własnej kultury o nowe elementy, służące rozwojowi konkretnych miejsc zamieszkałych przez ludzi²¹. Możliwość wymiany elementów kultury jest możliwa z uwagi na wspólną wszystkim ludziom naturę. W opinii Josepha Ratzingera owo założenie potwierdza uniwersalność kultury w procesie inkulturacji jako działania ukierunkowanego na budowanie pokoju w świecie, przy zachowaniu jako fundamentu godności osobowej, będącej zasadniczym wymiarem człowieczeństwa²². „Inkultuacja zakłada (...) potencjalną uniwersalność każdej kultury. Zakłada ona, że wszyscy ludzie mają tę samą istotę oraz że tkwi w niej wspólna prawda człowieczeństwa, która służy budowaniu jedności. Mówiąc inaczej: inkultuacja ma sens jedynie wtedy, gdy przez to nie zrobimy krzywdy żadnej kulturze oraz że na mocy wspólnego celu, jakim jest prawda o człowieku, kultura zyskuje nową siłę i możliwości rozwoju”²³. Ludzie posiadający tę samą naturę w aspekcie rozumności i wolności kształtują jedną kulturę, która w zależności od miejsca i czasu zyskuje właściwą sobie tożsamość. Rozwój kulturowy – zgodnie z zamysłem Niemieckiego Teologa – ma miejsce w ramach promowania czynników ludzkich²⁴. W tym miejscu warto przywołać nauczanie Jana Pawła II zawarte w *Sollicitudo rei socialis*. Papież Polak akcentuje mianowicie, iż miarę prawdziwego rozwoju stanowi tzw. „parametr wewnętrzny”, będący kultywowaniem w świecie nienaruszalnej wartości godności osobowej człowieka²⁵. Drugą cechą kultury stanowi związek z religią. Joseph Ratzinger stoi na stanowisku, iż każda kultura ludzka jest budowana na określonej religii.

¹⁸ Por. KDK 53.

¹⁹ Por. J. Majka, *Etyka społeczna i polityczna*, ODiSS, Warszawa 1993, s. 36–37.

²⁰ Por. J. Ratzinger, *Wiara – prawda – tolerancja. Chryścijaństwo a religie świata*, tłum. R. Zajączkowski, Jedność, Kielce 2005, s. 49.

²¹ Por. A. Cudowska, dz. cyt., s. 211.

²² Por. J. Ratzinger, *Wiara – prawda – tolerancja*, dz. cyt., s. 49.

²³ Tamże.

²⁴ Por. tamże.

²⁵ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, Editrice Vaticana, Watykan 1987, 29 (cyt. dalej: SRS).

Z doświadczenia religijnego pochodzą wartości, normy, hierarchie dóbr itd., determinujące życie człowieka w aspekcie realizacji konkretnych celów²⁶. Tym niemniej Niemiecki Teolog oprócz religijnego charakteru kultury akcentuje jej naturalną otwartość, możliwą jedynie na gruncie religii otwartych na siebie nawzajem. Owo założenie zawiera nakaz wykluczenia antagonizmu kulturowego lub też tendencji do zawłaszczania jednej religii przez drugą, eliminujących w ten sposób ludzki rdzeń kultury²⁷. W relacjach pomiędzy kulturami właściwsza jest więc postawa dialogu, w efekcie której postępuje wzajemne ubogacanie²⁸. Upowszechnianie danej kultury – wraz z właściwą jej religijnością – winno dokonywać się przy zachowaniu pełnej podmiotowości partnerów dialogu²⁹. Religie stymulują poczucie wolności, odnosząc się z pełnym szacunkiem do przedstawicieli innych religii³⁰.

2. FUNDAMENTALNE WARTOŚCI KULTURY

Kultura ludzka w nauczaniu Benedykta XVI opiera się na trzech fundamentalnych wartościach, ukonstytuowanych w naturze człowieka i podkreślających wyjątkową pozycję jednostki w porządku stworzenia. Pierwsza spośród tychże wartości, wiara, umożliwia człowiekowi łączność z Bogiem. Jest również czynnikiem warunkującym rozwój ku coraz pełniejszemu partycypowaniu w Boskim życiu. Natomiast druga wartość, którą jest prawda, określa zarówno tajemnice Boskiego życia, jak też naturę człowieka. Kultura kształtowana na fundamencie prawdy czyni świat nie tylko coraz bardziej ludzkim, ale też przepelnionym coraz bardziej elementami nauki objawionej, komplementarnej z doczesnym stylem bytowania jednostki. Trzecią wartość stanowi jedność, cechująca kulturę w aspekcie integralności. Naznaczona jednością kultura ludzka wyraża chwałę Bożą w świecie oraz prezentuje stosunki społeczne w formie duchowo-fizycznych odniesień. Kultura ludzka w nauczaniu Benedykta XVI posiada charakter aksjologiczny, skąd też pochodzą wskazania normatywne, stymulujące przemiany społeczne przyporządkowane budowaniu na ziemi królestwa Bożego jako dzieła wznoszenia „miasta człowieka”.

²⁶ Por. J. Ratzinger, *Wiara – prawda – tolerancja*, dz. cyt., s. 49.

²⁷ Por. tamże.

²⁸ Por. S. Jaskuła, L. Korporowicz, *Współczesne paradygmaty dialogu międzykulturowego*, „Edukacja Humanistyczna”, 2 (37), 2017, s. 33.

²⁹ Por. H. Skorowski, *Dialog*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoiliński, POLWEN, Radom, 2003, s. 106.

³⁰ Por. Benedykt XVI, *Prawo do wolności religijnej jest pierwszym z praw*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 2/2011, s. 40.

2.1. Wiara

W tradycji chrześcijańskiej zdolność do wiary, zaufania i zjednoczenia z Bogiem jest własnością wyróżniającą człowieka w całym porządku stworzenia, trwale przynależną do natury osobowej³¹. Wpisanie wiary w istotę bytu osobowego, czyli człowieka, stanowi uzasadnienie dla centralnej pozycji religii w kulturze. Religia oscyluje wokół postawy wiary, natomiast kultura jest formą wyrazu osobowości, sposobem istnienia człowieka³². Drugi Sobór Watykański, a także Joseph Ratzinger, akcentują centralne znaczenie religii i wiary dla kultury. Można wykazać pewną zbieżność tematyczną, jak też dotyczącą struktury analiz, między nauczaniem ojców soborowych i Niemieckiego Papieża³³. Mianowicie autorzy *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”* w części dotyczącej związku między wiarą i kulturą zwracają uwagę na aspekt duchowości, a ściślej na realizację przez człowieka powołania do świętości, co w praktyce oznacza partycypowanie w coraz wyższych dobrach. „Podążając do królestwa niebieskiego, chrześcijanie powinni szukać i dążyć do tego, co w górze; nie zmniejsza się jednak przez to, lecz raczej wzrasta, znaczenie ich współpracy ze wszystkimi ludźmi i wznoszenia budowli świata w bardziej ludzki sposób. W istocie misterium wiary chrześcijańskiej dostarcza im doskonałych zachęt i pomocy do gorliwszego wypełniania tego zadania, a zwłaszcza do pełnego odkrywania znaczenia tego rodzaju dzieła, przez co kultura ludzka zyskuje własne i znaczące miejsce w całym powołaniu człowieka”³⁴. Odkrywanie Boga w świecie dokonuje się na fundamencie wiary. Człowiek zyskuje wówczas możliwości lepszego rozeznawania celów życiowych w konkretnych uwarunkowaniach³⁵. Pełnia objawienia Boga miała miejsce we wcieleniu Chrystusa³⁶. Wkroczenie Boga w historię ludzką nadało jej zupełnie nową dynamikę w aspekcie rozwoju. Ojcowie soborowi zwracają uwagę na prawidłowość, iż Boże słowo mobilizuje człowieka do działania, do pracy nad swoją świętością. Jednocześnie jednostka w ramach swojego rozwoju duchowego jest w stanie na coraz większą skalę rozeznawać Boskie tajemnice w ich łączności ze światem³⁷. Postępowanie człowieka według norm pochodzących z Objawienia zapewnia człowiekowi, jak twierdzi Benedykt XVI, stan usprawiedliwienia zarówno przed Bogiem, jak też

³¹ Tenże, *Miłość tworzy jedność i rodzi nową cywilizację*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 8–9/2011, s. 16.

³² Por. A. Dudek, *Kultura*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, POLWEN, Radom 2003, s. 259–260.

³³ Por. Benedykt XVI, *Brońmy razem życia i wolności religijnej w świecie*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 5/2008, s. 52.

³⁴ KDK 57.

³⁵ Por. Benedykt XVI, *Miłość tworzy jedność i rodzi nową cywilizację*, dz. cyt., s. 16.

³⁶ Por. tenże, *Prawo do wolności religijnej jest pierwszym z praw*, dz. cyt., s. 40.

³⁷ Por. KDK 57.

wobec bliźnich³⁸, przy założeniu, iż początkiem wszelkiego prawa jest miłość, określająca w całej pełni Boskie życie³⁹.

Benedykt XVI wskazuje na znaczenie wiary dla rozwoju osoby, które wynosi tym samym kulturę na coraz wyższe stopnie. W rzeczywistości wiary ma miejsce potwierdzenie przyjęcia woli Bożej. Konfrontacja osoby ludzkiej z Bożymi planami oznacza często konieczność przewycięzania własnych egoistycznych pragnień. Znamienną postawą jest w tym aspekcie ukierunkowanie na zbawienie lub też starotestamentalne trwanie w stanie Bożego błogosławieństwa, wyrażającego zawsze radość i stan spełnienia, również w wymiarze doczesnym przy pokonaniu wszelkich stanów grzechowych⁴⁰. Ilustracją postępowania w oparciu o wiarę jest historia narodu wybranego. Wyjście ponad religie naturalne, związane z kultem ziemi itd., stało się możliwe na skutek wiary. W ten sposób naród zaczyna szukać prawdy i kierować się nią w zupełnie innym wymiarze, przewyższającym jakość dotychczasowych doznań, celów i dóbr⁴¹. Kultura, którą na skutek wiary poddano znaczącej modyfikacji, jest kontynuowana w zasadniczym zrębie jako integralny rozwój człowieka. Zyskuje jednak nowe treści, związane z doświadczeniem porządku, w odniesieniu do którego czynniki ludzkie są afirmowane w ciągłej zależności od Boga⁴². Kształtowanie nowej kultury motywowanej wiarą dotyczy jednak nie tylko zagadnień społecznych, ukazanych na przykładzie narodu wybranego. Benedykt XVI wskazuje również na zależność pomiędzy wiarą starożytnych, czy też pierwotnego Kościoła, a ówczesną filozofią oraz zdobyczami innych nauk⁴³. Chrzęścianie nie zanegowali w całości tychże osiągnięć. Zwrócili jednak uwagę na istnienie pewnych elementów prawdy, których rozwinięcie potwierdza oddziaływanie lub też wprost obecność Boga w świecie⁴⁴. Osiągnięcia naukowe stanowią składową porządku stworzenia, w ramach którego człowiek oraz wspólnoty rozwijają się, urzeczywistniając przy tym postulatory ludzkiej kultury⁴⁵.

2.2. Prawda

W opinii Benedykta XVI prawda wyznacza istotę kultury. Posiada swoje źródło w Bogu, a jednocześnie Bóg jest tym, który objawia prawdę człowiekowi i światu. Niemiecki Teolog stoi na stanowisku istnienia powszechnej prawdy,

³⁸ Por. Benedikt XVI., *Glaube, Wahrheit und Kultur – Reflexionen im Anschluss an die Enzyklika „Fides et ratio”* (Paderborn 1999), in: Benedikt XVI., *Die Oekologie des Menschen. Die grossen Reden des Papstes*, Pattlich Verlag, Muenchen 2012, s. 403.

³⁹ Por. tenże, *Encyklika „Deus caritas est”*, Editrice Vaticana, Watykan 2005, 1 (cyt. dalej: DCE).

⁴⁰ Por. tenże, *Glaube, Wahrheit und Kultur*, dz. cyt., s. 398.

⁴¹ Por. S. Jankowski, D. Sztuk, *Historia zbawienia*, WAM, Kraków 2019, s. 51–52.

⁴² Por. Benedikt XVI., *Glaube, Wahrheit und Kultur*, dz. cyt., s. 399.

⁴³ Por. tamże.

⁴⁴ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Pallottinum, Poznań 2009, 303 (cyt. dalej: KKK).

⁴⁵ Por. K. Guzowski, dz. cyt., s. 460.

dostępnej rodzajowi ludzkiemu⁴⁶. Każdy człowiek posiada naturalne pragnienie prawdy, związane w pogłębianiem poczucia sensu działań czy też wszelkiej aktywności w świecie. Uniwersalizm pragnienia prawdy z perspektywy człowieka wyraził Jan Paweł II w encyklice *Fides et ratio*: „Jest (...) konieczne, aby wartości, które człowiek wybiera i do których dąży swoim życiem, były prawdziwe, ponieważ tylko dzięki prawdziwym wartościom może stawać się lepszy, rozwijając w pełni swoją naturę. Człowiek nie znajduje prawdziwych wartości zamykając się w sobie, ale otwierając się i poszukując ich także w wymiarach transcendentnych wobec niego samego. Jest to konieczny warunek, który każdy musi spełnić, aby stać się sobą i wzrastać jako osoba dorosła i dojrzała”⁴⁷. Człowiek, zgłębiając transcendentną prawdę, zdobywa tym samym nowe doskonałości. Jan Paweł II akcentuje transcendentną prawdę, która dotyczy zarówno środowiska życia, jak też Boga, będącego Stwórcą wszechrzeczy⁴⁸. Poznawanie prawdy zakłada dobór właściwych narzędzi. Benedykt XVI podkreśla, iż rzeczy materialne poznaje się w inny sposób niż dobra o charakterze duchowym. Mimo różnorodności w kwestii formy bytowania, człowiek wyposażony we władzę rozumu, a także możliwość dokonywania wyborów, niezależnie od czasu i miejsca posiada możliwość zdobywania coraz wyższych dóbr, przy wykorzystaniu całego zasobu doczesnych narzędzi⁴⁹.

Prawda o człowieku jest jedna. Kultury w różny sposób prezentują ową prawdę na temat początku, kondycji i celu istnienia osoby ludzkiej⁵⁰. Prawda dotycząca bytu osobowego posiada charakter integralny. Kościół, jak przyjęto podczas Drugiego Soboru Watykańskiego, angażuje się w prezentowanie całościowej prawdy o człowieku, dzięki czemu wspólnota uczniów Chrystusa partycypuje na coraz większą skalę w dobru wspólnym – zarówno w wymiarze doczesnym, jak też ponadczasowym: „(...) Kościół przypomina wszystkim, że kulturę należy odnosić do integralnego doskonalenia osoby ludzkiej, dobra wspólnoty i całego społeczeństwa ludzkiego. Dlatego trzeba rozbudzać ducha w ten sposób, aby rozwijana była zdolność do podziwiania, poznawania istoty rzeczy, kontemplowania i kształtowania osobistego sądu, a także do doskonalenia zmysłu religijnego, moralnego i społecznego”⁵¹. Odkrywanie prawdy o porządku doczesnym dokonuje się przy zachowaniu porządku moralnego, jako że proces poznawania jest autorstwa człowieka, będącego z natury istotą etyczno-moralną, czyli w sposób fundamentalny

⁴⁶ Por. Benedikt XVI., *Glaube, Wahrheit und Kultur*, dz. cyt., s. 393.

⁴⁷ Jan Paweł II, *Encyklika „Fides et ratio”*, Editrice Vaticana, Watykan 1998, 25 (cyt. dalej: FeR).

⁴⁸ Por. tamże.

⁴⁹ Por. Benedikt XVI., *Glaube, Wahrheit und Kultur*, dz. cyt., s. 393.

⁵⁰ Por. tamże, s. 394.

⁵¹ KDK 59.

zdolną do określenia wartości i stosowania zasad w realizacji określonych dóbr⁵². Ojcowie soborowi zastrzegają, iż rzeczywistość doczesna poddawana analizie badawczej cieszy się właściwą sobie autonomią, w ramach której człowiek ma możliwość realizować właściwe sobie powołanie⁵³. Dzieło dążenia do prawdy dotyczy jednak nie tylko relacji ze środowiskiem życia, zdominowanym zasadniczo przez rzeczy materialne, ale także innych osób, w tym nade wszystko Boga jako bytu osobowego. Ludzka relacyjność sprzyja formowaniu charakteru w aspekcie coraz pełniejszego realizowania porządku normatywnego, pochodzącego z nauki Objawienia. W prezentowanym aspekcie odbywa się również wymiana duchowa, w ramach której człowiek rozwija swoją osobowość⁵⁴. Prawda poznawana w obliczu bliźniego lub będąca skutkiem komunikacji międzyludzkiej składa się zasadniczo na niematerialny aspekt kultury, który cechuje ponadczasowa trwałość⁵⁵.

Związek pomiędzy kulturą a prawdą skutecznia proces obiektywnego poznania rzeczywistości⁵⁶. Poznanie prowadzone w pojedynkę jest narażone na oddziaływanie redukcjonistycznych koncepcji lub na ryzyko zbytniego zawężenia przedmiotu badań, uniemożliwiającego całościowe jego ujmowanie⁵⁷. Benedykt XVI podkreśla, iż kultura ukonstytuowana na jedności rodzaju ludzkiego – w aspekcie natury osobowej – posiada cechy dynamizmu i komunikatywności, co wskazuje na uniwersalizm kulturowy, humanizujący stosunki społeczne bądź w ogólności odniesienie do świata⁵⁸. Wzajemne komunikowanie elementów właściwych danej kulturze sprzyja wzbogacaniu jej o nowe elementy. W ten sposób na coraz większą skalę może być odkrywana prawda o pochodzeniu człowieka i rodzaju ludzkiego w ogólności. Ponadto jednostki zyskują coraz pełniejsze rozeznanie w kwestii celu dążeń, dla którego absolutne spełnienie znajduje się w zjednoczeniu z Bogiem⁵⁹. Benedykt XVI akcentuje, iż wzajemne warunkowanie prawdy i kultury jest możliwe z uwagi na porządek logosu, w którym partycypuje człowiek, poprzez dobre czyny uczestniczący na coraz większą skalę w Boskim życiu⁶⁰.

⁵² Por. W. Chudy, *Osoba ludzka w społeczeństwie*, w: *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia życia społecznego i politycznego*, red. S. Fel, J. Kupny, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2007, s. 37.

⁵³ Por. KDK 59.

⁵⁴ Por. K. Guzowski, dz. cyt., s. 459.

⁵⁵ Por. J. Majka, dz. cyt., s. 50.

⁵⁶ Por. K. Guzowski, dz. cyt., s. 460.

⁵⁷ Por. D. Radziszewska-Szczepaniak, *Redukcjonizm antropologiczny i jego konsekwencje*, „Nurt SVD”, 2 (2016), s. 384.

⁵⁸ Por. Benedykt XVI., *Glaube, Wahrheit und Kultur*, dz. cyt., s. 395.

⁵⁹ Por. tamże.

⁶⁰ Por. J. Szulist, *Teologia państwa w pismach Josepha Ratzingera (Benedykta XVI)*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2016, s. 63–64.

2.3. Jedność

Kluczową wartość kultury stanowi jedność⁶¹, której dotyczą dwa znamienne aspekty. Po pierwsze, wielkie kultury ludzkie są względem siebie spójne. Generują integralny obraz człowieka, właściwy okolicznościom przestrzenno-czasowym oraz zawierający w sobie prawdę o pierwszoplanowej roli osoby w świecie⁶². Po drugie, kwestię jedności należy analizować w kontekście różnic kulturowych, a także prawa każdego człowieka do wyrażania własnej osobowości, akcentując tym samym jedyną w swoim rodzaju unikatowość istnienia⁶³. Benedykt XVI stoi na stanowisku, iż każda kultura, z uwagi na odniesienie do człowieka zachowuje w pewnej mierze nienaruszalny charakter, współuczestnicząc w rozwoju jednostkowym i grupowym, utrwalając tożsamość osobową⁶⁴. Rozwój jest przy tym rozumiany jako zdobywanie coraz wyższych dóbr o integralnym charakterze⁶⁵. W myśl założeń papieskich kultury są odmienne, tym niemniej współdziałając ze sobą, wyrażają jedność odpowiadającą zamysłowi Bożemu w świecie, w kontekście której przeciwności dodają kolorytu doświadczeniu człowieka⁶⁶.

Jedność kultury stanowi odzwierciedlenie postulatów soborowego „harmonizowania form kultury ludzkiej”⁶⁷. Kształtowanie jedności kulturowej – przy zakładanej różnorodności stylów bycia – przebiega niejako w dwóch kierunkach. Po pierwsze, akcentowana jest zbieżność pomiędzy działaniami jednostkowymi a systemem norm, ukształtowanych w chrześcijaństwie na Objawieniu⁶⁸. W ten sposób ulega pogłębianiu zarówno poczucie sprawiedliwości, jak również stabilne perspektywy rozwoju⁶⁹. Po drugie, jedność kultury dotyczy zachowania integralności wspólnot na kanwie holistycznego stylu bytowania człowieka. W dziełach kultury istnieje zarówno element materialny, jak i duchowy. Koncentrowanie się tylko na czynnikach materialnych lub wyłącznie na czynnikach duchowych skutkuje niepełnym obrazem rzeczywistości, co przekłada się na cząstkowe koncepcje gospodarki, polityki, ekonomii itd.⁷⁰ „Kultura bowiem, wpływając bezpośrednio z racjonalnego i społecznego charakteru człowieka, nieustannie domaga się spr-

⁶¹ Por. S. Jaskuła, L. Korporowicz, dz. cyt., s. 41.

⁶² Por. W. Chudy, dz. cyt., s. 37.

⁶³ Por. Jan XXIII, *Encyklika „Pacem in terris”*, Editrice Vaticana, Watykan 1963, 13, (cyt. dalej: PT).

⁶⁴ Por. Benedykt XVI., *Glaube, Wahrheit und Kultur*; dz. cyt., s. 393.

⁶⁵ Por. Paweł VI, *Encyklika „Populorum progressio”*, Editrice Vaticana, Watykan 1967, 14 (cyt. dalej: PP).

⁶⁶ Por. J. Szulist, *„Człowiek jest drogą Kościoła” (RH 14). Wprowadzenie do katolickiej nauki społecznej*, Bernardinum, Pelplin 2012, s. 132.

⁶⁷ Por. KDK 59.

⁶⁸ Por. tamże.

⁶⁹ Por. J. Majka, dz. cyt., s. 56–57.

⁷⁰ Por. Benedykt XVI, *Kościół liczy na świadectwo chrześcijan w życiu politycznym*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 12/2007, s. 15.

wiedliwej wolności, by móc się rozwijać, i uprawnionej możliwości autonomicznego działania w zgodzie z własnymi zasadami. Słusznie więc wymaga poszanowania i cieszy się pewną nietykalnością, naturalnie z całkowitym zachowaniem praw osoby i wspólnoty, bądź to szczególnych, bądź uniwersalnych, w granicach dobra wspólnego⁷¹. Zachowanie integralności bytu osobowego, tzn. człowieka, stanowi wspólną płaszczyznę dla różnych – często bardzo odmiennych w przejawach – kultur⁷². Kwestionowanie integralnego sposobu bytowania osoby ludzkiej skutkuje fragmentarycznym przyswajaniem dziedzictwa kulturowego. Joseph Ratzinger upatruje największe zagrożenie w sekularyzacji utożsamianej z laicyzacją, na skutek oddziaływania której powstaje zafałszowany obraz rzeczywistości⁷³. Materialistyczna lub czysto doczesna koncepcja człowieka i świata ogranicza możliwości rozwojowe jednostki, podporządkowując osobę bezwzględnej idei postępu lub odrzucając z założenia ponadczasowy system wartościowania⁷⁴.

Jedność kultury, wyrażającej sposób istnienia człowieka w świecie, posiada swój fundament we wzajemnym oddziaływaniu miłości i prawdy⁷⁵. Prawda określa osobę ludzką w kwestii struktury, celów, własności naturalnych itd.⁷⁶ Komplementarna wizja człowieka dotyka ostatecznie miłości jako wartości fundamentalnej, dającej jednocześnie najwyższe spełnienie osobie ludzkiej. Benedykt XVI w encyklice *Caritas in veritate* przestrzega przed jednostronnym interpretowaniem miłości i prawdy, lub – co gorsza – wykluczaniem jednej z tych wartości⁷⁷. Redukcjonistyczne koncepcje miłości i prawdy (czy lepiej: miłości w prawdzie) stanowią zarzewie podziałów oraz deprecjonują godność osobową do poziomu jednej z rzeczy materialnych lub do rangi zupełnie ulotnych elementów w świecie. „W kulturze bez prawdy istnieje ryzyko wypaczenia miłości. Staje się ona łupem emocji oraz przypadkowych opinii jednostek, słowem nadużywanym i zniekształcanym aż po nabranie przeciwnego znaczenia. Prawda uwalnia miłość od wąskich dróg emocjonalności, pozbawiających ją treści relacyjnych i społecznych, i od fideizmu, pozbawiającego ją spojrzenia ludzkiego i uniwersalnego”⁷⁸. Kształtowanie integralnej osobowości, skoncentrowanej wokół miłości i prawdy, dokonuje

⁷¹ KDK 59.

⁷² Por. KNSK 557.

⁷³ Por. J. Ratzinger, *Europa. Jej podwaliny dzisiaj i jutro*, tłum. S. Czerwik, Jedność, Kielce 2005, s. 75.

⁷⁴ Por. tamże, s. 75–76.

⁷⁵ Por. J. Szulist, *Perspektywy ludzkiego rozwoju. Kluczowe zagadnienia encykliki „Caritas in veritate”*, Bernardinum, Pelplin 2009, s. 20–21.

⁷⁶ Por. KKK 1907–1909.

⁷⁷ Por. Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, Editrice Vaticana, Watykan 2009, 3 (cyt. dalej: CV).

⁷⁸ Tamże.

się przede wszystkim w rodzinie⁷⁹. Z tego też względu wkład wspólnot naturalnych w proces wychowania jest bezcenny, warunkuje bowiem poczucie jedności społecznej w bezinteresownej odpowiedzialności za siebie nawzajem⁸⁰. Zasada dobra wspólnego służy jako swoistego rodzaju kryterium w procesie humanizowania świata, w ramach którego jest upowszechniana prawdziwa kultura w miłości i w prawdzie⁸¹.

PODSUMOWANIE

Kultura ludzka w nauczaniu Benedykta XVI (Josepha Ratzingera) stanowi formę humanizowania społeczeństwa, przy uwzględnianiu aktu stwórczego Boga oraz odkupienia dokonanego przez Jezusa na krzyżu. Kultura ludzka wyraża się bezpośrednio w zachowaniu nadrzędnego charakteru godności osobowej oraz praw człowieka w stosunku do innych aktów normatywnych oraz instytucji właściwych sferze doczesnej. Osoba jest z natury ukierunkowana na realizację określonych wartości, co daje początek zasadom wyznaczającym proces doskonalenia w wymiarze jednostkowym oraz grupowym, w kontekście czego kryterium działania stanowi koncepcja dobra wspólnego. Oprócz aksjologii kultura ludzka jest nieodłącznie związana z religią. Joseph Ratzinger przyjmuje otwarty model religii (a przez to również kultury), co stanowi konieczny warunek dialogu lub bardziej ogólnych pokojowych odniesień w społeczeństwie. W aspekcie kształtowania kultury ludzkiej w świecie Benedykt XVI odwołuje się do dorobku Drugiego Soboru Watykańskiego. Kultura ludzka upowszechniana w świecie jest sposobem prezentowania prawdy o człowieku, którego relacja z Bogiem determinuje proces uświęcania, odpowiadający naturalnym zdolnościom człowieka. Jakościowe zmiany w świecie – dotyczące centralnego pozycjonowania osoby w ramach struktur społecznych – posiadają cechę integralności, obejmującą w równej mierze element duchowy, jak i fizyczny. Imperatywem ku przemianom jest wiara, będąca permanentnym odniesieniem człowieka do Boga. Objawianie się światu przez Boga stanowi przejaw doskonałości, idealistycznej w swojej treści i mobilizującej człowieka do kształtowania swego charakteru w duchu chrześcijańskim. Dzieło formowania kultury ludzkiej o jednoznacznym profilu teologicznym stanowi skuteczne antidotum przeciwko wszelkiego rodzaju przejawom laicyzacji oraz relatywizmu.

⁷⁹ Por. Jan Paweł II, *Adhortacja apostołska „Familiaris consortio”*, Editrice Vaticana, Watykan 1981, 37 (cyt. dalej: FC).

⁸⁰ Por. KNSK 558.

⁸¹ Por. KKK 1906–1907.

Bibliografia

Benedikt XVI., *Glaube, Wahrheit und Kultur – Reflexionen im Anschlussan-dieEnzyklika „Fides et ratio”* (Paderborn 1999), in: Benedikt XVI., *Die Oekologie des Menschen. Die grossen Reden des Papstes*, Pattlich Verlag, Muenchen 2012, s. 385–408.

Benedykt XVI, *Brońmy razem życia i wolności religijnej w świecie*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 5/2008, s. 52–53.

Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, Editrice Vaticana, Watykan 2009.

Benedykt XVI, *Encyklika „Deus caritas est”*, Editrice Vaticana, Watykan 2005.

Benedykt XVI, *Kościół liczy na świadectwo chrześcijan w życiu politycznym*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 12/2007, s. 15–16.

Benedykt XVI, *Leon XIII i wielkie problemy współczesności*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 10/2010, s. 21–23.

Benedykt XVI, *Miłość tworzy jedność i rodzi nową cywilizację*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 8–9/2011, s. 15–17.

Benedykt XVI, *Prawo do wolności religijnej jest pierwszym z praw*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 2/2011, s. 39–43.

Benedykt XVI, *Rodzina szkołą wartości ludzkich i chrześcijańskich*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.), 3/2009, s. 22–24.

Chudy W., *Osoba ludzka w społeczeństwie*, w: *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia życia społecznego i politycznego*, red. S. Fel, J. Kupny, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2007, s. 31–56.

Cudowska A., *Wspólnota w kulturze indywidualizmu*, w: *Wspólnoty z perspektywy edukacji międzykulturowej*, red. J. Niktorowski, J. Muszyńska, M. Sobecki, Trans Humana, Białystok 2009, s. 198–213.

Dudek A., *Kultura*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, POLWEN, Radom 2003, s. 258–265.

Guzowski K., *Personalizm polski na tle personalizmu europejskiego*, „Biblioteka Teologii Fundamentalnej”, 3, 2008, s. 441–468.

Jan Paweł II, *Adhortacja apostołska „Familiaris consortio”*, Editrice Vaticana, Watykan 1981.

Jan Paweł II, *Encyklika „Fides et ratio”*, Editrice Vaticana, Watykan 1998.

Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem exercens”*, Editrice Vaticana, Watykan 1981.

Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, Editrice Vaticana, Watykan 1987.

Jan XXIII, *Encyklika „Pacem in terris”*, Editrice Vaticana, Watykan 1963.

Jankowski S., D. Sztuk, *Historia zbawienia*, WAM, Kraków 2019.

Jaskuła S., Korporowicz L., *Współczesne paradygmaty dialogu międzykulturowego*, „Edukacja Humanistyczna”, 2 (37), 2017, s. 33–43.

- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Pallottinum, Poznań 2009.
- Kompendium nauki społecznej Kościoła*, red. Papieska Rada „Iustitia et Pax”, Wydawnictwo „Jedność”, Kielce 2005.
- Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Nowe tłumaczenie*, Pallottinum, Poznań 2002, s. 526–606.
- Majka J., *Etyka społeczna i polityczna*, ODiSS, Warszawa 1993.
- Nowaczyk J., *Jan Paweł II o kulturze*, „Studia Włocławskie”, 14(2012), s. 374–385.
- Paweł VI, *Encyklika „Populorum progressio”*, Editrice Vaticana, Watykan 1967.
- Radziszewska-Szczepaniak D., *Redukcjonizm antropologiczny i jego konsekwencje*, „Nurt SVD”, 2 (2016), s. 378–395.
- Ratzinger J., *Europa. Jej podwaliny dzisiaj i jutro*, tłum. S. Czerwik, Jedność, Kielce 2005.
- Ratzinger J., *Wiara – prawda – tolerancja. Chrześcijaństwo a religie świata*, tłum. R. Zajączkowski, Jedność, Kielce 2005.
- Skorowski H., *Dialog*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, POLWEN, Radom, 2003, s. 105–109.
- Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2008.
- Szulist J., „Człowiek jest drogą Kościoła” (RH 14). *Wprowadzenie do katolickiej nauki społecznej*, Bernardinum, Pelplin 2012.
- Szulist J., *Perspektywy ludzkiego rozwoju. Kluczowe zagadnienia encykliki „Caritas in veritate”*, Bernardinum, Pelplin 2009.
- Szulist J., *Teologia państwa w pismach Josepha Ratzingera (Benedykta XVI)*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2016.